

IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHNING AYRIM JIHALTLARI

*Shakirova F.B.**Toshkent davlat transport universiteti dotsenti**Maxmudova Parizoda**Toshkent davlat transport universiteti talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada iqtisodiyotni raqamlashtirishda raqamli texnologiyalarning zarurligi va mohiyati yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Raqamlashtirish, raqamli iqtisodiyot, raqamli texnologiyalar, raqamli texnologiyalari.

Jahonda shiddat bilan rivojlanayotgan raqamli texnologiyalar mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy faoliyati, iqtisodiy siyosati va davlat boshqaruvi tuzilishini sifat hamda texnologik jihatdan tubdan o'zgarishiga olib kelmoqda. Chunonchi raqamli texnologiyalarning kirib kelishi va ularning iqtisodiy-ijtimoiy hayotda keng tatbiq etish sup'atlarining turlichaligi oqibatida mamlakatlar o'rtacidagi rivojlanish tafovutlarining yanada kuchayishiga sabab bo'lmoqda. Dunyoda «raqamli iqtisodiyot»ning o'sish sup'atlari deyarli 15,5 foizni tashkil etadi. Taraqqiy etgan davlatlarda «raqamli iqtisodiyot»ning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 7 foizga yetgan. Ular hozirning o'zida «raqamli iqtisodiyot»ning joriy qilinishidan juda katta foyda ko'rmoqda. Jumladan, AQSh yiliga 400 milliard AQSh dollaridan ko'proq «raqamli xizmat»larni ekropt qilmoqda. 2025 yilgacha AQSh sanoat sohasini «raqamlashtirish»dan qo'shimcha 20 trln. AQSh dollar dapomad olishi kutilmoqda». Pandemiya oqibatida esa bu ko'ratkichlar albatta pasayish tendensiyasiga ega bo'ldi.

Raqamli texnologiyalar ko'plab sohalarni, jumladan, biznes, transport va logistika tizimini qayta shakllantirmoqda [4]. Temir yo'lni raqamlashtirish ham raqamli iqtisodiyotning paydo bo'lishining oqibatlaridan biridir.

Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni shakllantirish, xususan, ilg'or raqamli texnologiyalarni davlat va xo'jalik boshqaruviga joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori [1] hamda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoniga [2] muvofiq, O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni yanada rivojlantirish bo'yicha eng muhim vazifalar etib quyidagilar belgilandi:

- investitsiyaviy va tadbirkorlik faoliyatining turli shakllarini diversifikatsiya qilish uchun kripto-aktivlar aylanmasi sohasidagi faoliyatni, jumladan mayning (turli kriptoalyutalarda yangi birliklar va komissiya yig'implari formatida mukofot olish

imkonini beradigan taqsimlash platformasini ta'minlash va yangi bloklar yaratish bo'yicha faoliyat), smart-kontrakt (raqamli tranzaksiyalarni avtomatik tartibda amalga oshirish orqali huquq va majburiyatlar bajarilishini nazarda tutuvchi elektron shakldagi shartnoma), konsalting, emissiya, ayirboshlash, saqlash, taqsimlash, boshqarish, sug'urtalash, kraud-fanding (jamoaviy moliyalashtirish), shuningdek, “blokcheyn” texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish;

- “blokcheyn” texnologiyalarini ishlab chiqish va ulardan foydalanish sohasida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda amaliy ish ko'nikmalariga ega malakali kadrlarni tayyorlash;

- kriptο-aktivlar bo'yicha faoliyat va «blokcheyn» texnologiyalari sohasida xalqaro va xorijiy tashkilotlar bilan hamkorlikni har tomonlama rivojlantirish, raqamli iqtisodiyotda loyihalarni birgalikda amalga oshirish uchun “blokcheyn” texnologiyalarini ishlab chiqish sohasida faoliyat ko'rsatadigan yuqori malakali xorijlik mutaxassislarini jalb qilish;

- xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribasini hisobga olgan xolda “blokcheyn” texnologiyalarini joriy etish uchun zarur huquqiy bazani yaratish;

- raqamli iqtisodiyotni yanada rivojlantirish uchun innovatsion g'oyalar, texnologiyalar va ishlanmalarni joriy etish sohasida davlat organlari va tadbirkorlik sub'ektlarining yaqin hamkorligini ta'minlash;

- iqtisodiyotning real sektori tarmoqlaridagi korxonalarda boshqaruv, ishlab chiqarish va logistika jarayonlarini avtomatlashtirish bo'yicha 280 dan ortiq axborot tizimlari va dasturiy mahsulotlar joriy etish;

- hududlarda hokimlar, davlat organlari va tashkilotlar xodimlarining raqamli savodxonligini va malakasini oshirish, ularni axborot texnologiyalari va axborot xavfsizligi bo'yicha o'qitish uchun tegishli oliy ta'lim muassasalari birlashtiriladi hamda ularning 12 ming nafar xodimi axborot texnologiyalari sohasida o'qitiladi.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishida Internet va IT sohasining hissasi yuqori, albatta. Jahon bankining “Raqamli dividendlar” nomli tadqiqoti xulosalariga ko'ra, internet tezligining 10 foizga o'sishi mamlakat YaIM o'sishiga olib keladi. Rivojlangan davlatlarda bu ko'rsatkich 1,21 foizni tashkil etsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda 1,38 foizga teng. Demak, internet tezligi 2 barobar oshadigan bo'lsa, YaIM hajmi 13-14 foiz ortishiga erishish mumkin [5]. Bu ko'rsatkichlar mamlakatlar iqtisodiyotini rivojlantirishda raqamli iqtisodiyotning naqadar dolzarb va muhim masala ekanligini ko'rsatadi.

Shuningdek 2021 yildan boshlab “blokcheyn” texnologiyalarini tatbiq etishda quyidagi sohalarga ustuvorlik berish belgilab qo'yildi:

- davlat organlari faoliyati, jumladan boshqa davlat organlari va tashkilotlari bilan hamkorlik qilish, davlat xaridlarini amalga oshirish, davlat xizmatlarini ko'rsatish, shaxs to'g'risidagi ma'lumotlarni verifikatsiyalash;

- davlat reyestrlari, klassifikatorlari va boshqa ma'lumotlar bazalarini yuritish, jumladan ularga kiritilgan axborotni yangilash va undan foydalanish;
- ustav fondida davlatning ishtiroki ustuvor bo'lgan yirik tijorat tashkilotlarining korporativ boshqaruvi tizimi, jumladan biznes-jarayonlarni takomillashtirish, ishlab chiqarish, ma'muriy va operatsion jarayonlarni maqbullashtirish, shuningdek, zamonaviy menejmentni tatbiq etish va resurslarni boshqarish;
- kliring operatsiyalari, to'lovlarni amalga oshirish, savdoga oid moliyalash (akkreditiv), shuningdek, loyihalarga kredit berish.

Raqamli iqtisodiyot deganda, faqatgina Blokcheyn (Blockchain) texnologiyasini va ulardan xalqaro moliya bozorlarida foydalanish masalalarini yoki kriptovalyutalarni tushunish kerak emas. Albatta, Blokcheyn texnologiyasi, kriptovalyutalar ham raqamli iqtisodiyotning bir bo'lagi. Lekin raqamli iqtisodiyot (Digital Economy) deganda, raqamli kommunikatsiyalar, IT yordamida olib boriladigan iqtisodiyot tushuniladi. Bunda, yashirin iqtisodiyotga barham berish vositasi sifatida ham qarash mumkin. Chunki birinchidan, barcha operatsiyalar elektron ro'yxatdan o'tilishiga, ikkinchidan shaffof bo'lishiga erishiladi. Qolaversa, ishlab chiqarishda yangi IT texnologiyalar qo'llanilishi tufayli mahsulot va xizmatlarning tannarxi pasayadi [3].

Shuni ta'kidlash joizki, mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda avvalo shu sohaga kerakli kadrlar masalasini, ularni tayyorlaydigan ta'lim sohasiga e'tiborni qaratishni taklif qilgan holda, quyidagicha xulosa kilish mumkin:

- raqamli iqtisodiyot uchun kerakli bo'lgan yuqori malakali kadrlarni o'rta va oliy ta'lim muassasalarida tayyorlashni yo'lga qo'yish;
- raqamli iqtisodiyot to'grisida zamonaviy ilmiy va amaliy asarlar yaratish;
- zamonaviy raqamli iqtisodiyot talablariga javob beradigan mehnat bozorini tashkil qilish mexanizmlarini ishlab chiqish;
- raqamli iqtisodiyot sohasidagi xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni respublika iqtisodiyotiga tatbiq qilish;
- elektron platformali texnologiyalardan foydalangan xolda iqtisodiyotning turli soha va tarmoqlariga milliy tizimlar yaratish.

Yuqorida aytib o'tilgan fikr va g'oyalarga asosan shuni aytishimiz mumkinki, yuqorida bildirilgan takliflar raqamli iqtisodiyotga transformatsiyalashuvda to'siq bo'layotgan ayrim muammolarning bartaraf etilishida xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 3 iyuldagi "O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to'grisida"gi PQ-3832-sonli qarori // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz)

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 5 oktyabrdagi “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-6079-sonli Farmoniga

3. Benkler Y. The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom. New Haven, Conn: Yale University Press, 2006. 515 r.

4. Замышляев А. М. Эволюция цифрового моделирования // Наука и технологии железных дорог. – 2017. – № 1. – С. 82–91.

5. <https://review.uz> saytidan.

6. Mardievna S. G., Boltaevna S. F. The role of public-private partnerships in attracting investment projects in the transport sector //Journal of Contemporary Issues in Business and Government Vol. – 2021. – Т. 27. – №. 6

7. F.B. Shakirova, S.B Sattorova STRATEGY OF ENTERING INTERNATIONAL MARKETS OF" UZBEKISTAN RAILWAYS" JSC INDUSTRIAL ENTERPRISES FBSSB Sattorova - Confrencea, 2022